

Шерстюк О. І.,
кандидат технічних наук,
викладач кафедри професійної англійської мови
Одеського національного морського університету

СЕМАНТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду семантико-концептуального параметра економічної терміносистеми і концепту «економіка» на базі лексичної підсистеми економічної термінології в німецькій мові. Економічний термін визначається як лексична одиниця в особливій функції мови для спеціальних цілей, що позначає конкретне або абстрактне поняття економіки, що володіє дефініцією і є результатом когніції даної сфери знання, її категоризації і концептуалізації.

Ключові слова: термін, концепт, економічна терміносистема, номен, дефініція, мова для спеціальних цілей.

Постановка проблеми. Для сучасної лінгвістики вивчення термінологічної лексики має велике значення як із погляду відображення в ній рівня розвитку тієї чи іншої науки на певному етапі, логічної побудови наукової системи знань, так і з позиції шляхів формування термінології. Останні роки лінгвісти займаються дослідженням економічної термінології, пояснюючи це тим, що саме в цій області відбуваються значні соціальні зрушення, спостерігаються нові явища і процеси, що вимагають точних економічних номінацій.

Інтерес до мови економіки як спеціальної і професійної мови пов'язаний із виникненням так званої «економічної лінгвістики» [5]. І в даний час комунікація в економіці є однією з провідних областей лінгвістичних досліджень, що пов'язано, з одного боку, зі збільшеною інтернаціоналізацією економіки і необхідністю диверсифікації економічної пропозиції і продуктів збуту, а з іншого боку, тим фактом, що поняття економічної діяльності передбачає найрізноманітніші аспекти її здійснення. Мова економіки займає сьогодні одне з важливих місць в горизонтальному членуванні спеціальних і професійних мов.

Будучи позначеннями концептів, терміни і терміносистеми мають відому хиткість кордонів, що і вимагає до них відповідного підходу, застосування сучасних гнучких методів аналізу і оцінки, в тому числі когнітивних методів.

Визнання за номенклатурою статусу спеціального шару лексики або складової частини мови для спеціальних цілей викликало в останні роки її інтенсивне вивчення. Намічено коло проблем, вирішення яких має сприяти встановленню чітких меж між економічною термінологією і номенклатурою, виявленню специфіки останньої і виробленню вимог, які можуть до неї пред'являтися в процесі практичної роботи з упорядкування та стандартизації. Також необхідним є порівняння вже сформованих понять і встановлення еквівалентності національних термінів, які рекомендується застосовувати для наявних понять.

Аналіз досліджень і публікацій. Упорядкуванням термінології кожної галузі науки і техніки займаються фахівці цієї галузі, тому що терміни, перш за все, понятійні, а ніхто не може розібратися в ієрархії наукових понять так добре, як представник цієї галузі знань.

Визначаючи ядро поля, необхідно виявити основні концептуально-творючі критерії, на які орієнтуються всі елементи [7]. Дані критерії визначаються як «прототипи, співвідносні в прототипній семантиці з інтегральними поняттями» [11].

Такими критеріями для термінополя можуть бути вимоги до терміна, на відміну від слів загальнонародної лексики. Ядром термінополя є базові терміни [8]. Також ядром термінополя є основні терміни (в економіці це *Börse, Betrieb, Absatz, Angebot, Divisen, Konkurrenz, Währung* і т.д.). До периферії термінополя належать похідні і складні терміни, а також залучені терміни.

Економічна термінологія в німецькій мові була об'єктом низки досліджень [3; 4], але ряд проблем, пов'язаних із проекцією терміносистеми на концептуальні структури сфери економіки, залишився практично поза увагою лінгвістів.

Метою статті є дослідження системної природи термінології економіки в німецькій мові у проекції на концептуальну організацію сфери «економіка» в колективній свідомості фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна термінологія німецької мови відображає стан науки і рівень розвитку економіки Німеччини в цілому, є однією з найбільш ustalених, розвинених і детально розроблених у світі.

Незважаючи на численні спроби визначити поняття «економічна німецька мова» або «мова професійного спілкування в економіці», досі не було запропоновано загальноприйнятої дефініції і розгорнутого опису критеріїв, яким повинна відповідати дана професійна мова. Причиною цього може бути вплетення різних сфер економіки і, відповідно, економічної комунікації в повсякденне життя людей, що іноді унеможливорює розмежування загальної і професійної мови. З іншого боку, слід вказати на багатшаровість (*Vielschichtigkeit*) поняття «економічна німецька мова», яка стає особливо явною, беручи до уваги різноманіття і відмінність професійних комунікативних областей в економічній сфері (економічна політика, реклама, біржа і т.д.).

Внаслідок цього багато німецьких лінгвістів, намагаючись більш точно визначити сутнісну характеристику мови професійного спілкування в економіці, поділяють його, на підставі стилістичних і комунікативно-прагматичних критеріїв, на різні верстви.

Проблема точності будь-якої науки, в т. ч. і економіки, ґрунтується на аналізі мовних форм, як на рівні метамови, так і предметної мови, «слова» і «поняття», впритул наближаючись до науки про мову – лінгвістики. Мова перетворюється в істотну частину наукової діяльності, а питання наукової концепції можуть бути вирішені лише шляхом істотного використання його аргументативної функції, оскільки об'єктивність аргументів у всіх науках, в тому числі економіці, пов'язана з їх «лінгвістичним формуванням».

У сучасному суспільстві лінгвістика не лише стала для багатьох наук джерелом термінів, а й претендує на роль зразка, джерела моделей для них. Стали можливими «лінгвістичні бачення предметів» [13]. Здобувши точність, строгість, лінгвістика вторгається в раніше недоступну область – економіку.

До терміносистеми німецької економічної мови належать [1]:

1. Загальні терміни, що використовуються в різних професійних областях: *das Experiment* – експеримент, *die Reaktion* – реакція, *das Äquivalent* – еквівалент і т. п. Вони складають загальний понятійний фонд різних наук і мають найбільшу частоту застосування.

2. Вузькоспеціальні терміни: *die Amortisation* – амортизація, *die Aktiva* – актив, *der Ausgleichsbetrag*, *der Saldo* – сальдо і інші. У цих термінах концентрується квінтесенція кожної науки.

3. Терміни-аббревіатури та скорочення: «KST» (*Kostenstelle* – місце виникнення витрат), «FK» (*Fixkosten* – фіксовані витрати), «StdL» (*Stundenlohn* – заробітна плата за годину), «Lstg» (*Leistung* – послуга) та ін.

Одним із продуктивних способів номінації понять економічної термінології є семантичне термінотворення [6], тобто семантичне переосмислення значення лексичної одиниці в процесі термінологізації. Причиною цього може бути схожість зовнішніх або внутрішніх ознак – процес метафоризації (*die Favoriten* – від загальноживаного значення «улюбленець, привілейована особа» утворюється інше, термінологічне – «привілейовані цінні папери, які користуються найбільшим попитом»; *das Festlegen* – в загальноживаній лексиці німецької мови має значення «встановлення», «закріплення», на основі цієї ознаки з'являється інше, вже термінологічне, значення «заморожування, напр., кредиту»).

У досліджуваній термінології відбувається перенесення значення за подібністю ознак, пов'язаних з внутрішньою характеристикою об'єкта порівняння, а саме таких [12]:

– властивість: *die Hartwährung* «тверда валюта»;

– пресуппозиція: *die Enkelgesellschaft* «суспільство-внук, внучаче підприємство», *Marschall-Plan* «План Маршалла»;

– функція: *der Mantel* «акція без купонного листа (головна частина цінного паперу)» є прикладом подвійного переносу від значення «покривало, від прикриття», яке, в свою чергу, послужило основою для значення «пальто; плащ, шинель, шуба», тобто метафоризація здійснюється через перенесення значення за подібністю загальної функції – «прикриття»;

– вплив на людей: *die Lasten* «податки, борги», від загальноживаного значення *Lasten* «тяжкість, вантаж; тягар»;

– діяльність і супутні їй обставини: *das Geldhamstern* «тезаурирування грошей», тобто накопичення грошей як багатства, де перенесення значення відбувається в головному компоненті *Hamstern* від *Hamster* («хом'як»), тобто спеціальне значення виникло на базі семи «поповнення запасів», що є однією з характеристик цієї істоти.

З метою опису економічної терміносистеми, орієнтовано на функціонально-когнітивний підхід, ми використовуємо семантико-концептуальний параметр [10], який передбачає аналіз організації концепту «економіка», а також способів категоризації понять в колективній свідомості фахівців даної галузі. Концепт являє собою «інформаційну структуру свідомості, організовану певним чином одиницю пам'яті, яка включає в себе сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, придбаних шляхом взаємодії п'яти психічних функцій і колективного несвідомого» [7]. Дана де-

фініція заснована на розумінні концепту Є.С. Кубрякової як терміна, який служить поясненням ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини. Концепт є оперативною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, відображеної в психіці людини [7]. Концепт зароджується в процесі пізнавальної діяльності, відображає і узагальнює досвід людини, уточнюючи інформацію про категорії і класи, що існують у суспільстві. Однак у процесі характеристики концепту як складової частини свідомості людини ми враховуємо надзвичайно перспективне положення про те, що об'єкт завжди багатший за суму тих ознак, властивостей і параметрів, які в ньому виявляє суб'єкт [10]. Стосовно досліджуваної проблеми, це означає, що можливості об'єкта концептуалізації надзвичайно широкі, і це дозволяє розширити не тільки горизонти його осмислення, а й створити нові вербальні засоби для його характеристики [10]. Економічна термінологія є відкритою структурою і може поповнюватися новими термінами і номенами.

Номені – це найменування одиничних понять, а також конкретної масової продукції, що відтворюється за одним і тим же зразком задану кількість разів [8]. Різниця між терміном і номеном полягає в тому, що номені називають одиничні поняття, а терміни – загальні поняття. Наприклад, в економічній термінології термін *Kreditkarte* – *berechtigt ihren Inhaber, bei den dem System angeschlossenen Unternehmen Waren und Dienstleistungen ohne sofortige Barzahlung zu kaufen* – загальне поняття, а *VISA* – *ein rekursives Akronym und steht für Visa International Service Association* – одиничне поняття.

Концепт «об'єктивається різними мовними знаками, різні автори висловлюють одні й ті ж ознаки концептів різноманітними мовними засобами. Повний опис того чи іншого концепту, значимого для певної культури, можливо при дослідженні набору засобів його подання» [9]. Таким набором в досліджуваній нами економічній термінології служить насамперед терміносистема.

Сама лексема, що номінує концепт, належить до загальнонародної лексики в економічному словнику Дудена: *«Wirtschaft – die Gesamtheit aller Einrichtungen wie Unternehmen, private und öffentliche Haushalte sowie die notwendigen Abläufe wie Käufe und Verkäufe, die mit der Herstellung und dem Verbrauch von Gütern verbunden sind»* [2].

У свідомості людини виникають певні типові характеристики, які є невід'ємною частиною економіки: товарообіг, фіскальна і грошова політика, ціноутворення, податки, дефіцит, фондова біржа, валютний курс, підприємство, доходи, витрати.

Таким чином, в словнику Дудена можна знайти такі дефініції економіки:

1) *Gesamtheit der Einrichtungen und Maßnahmen, die sich auf Produktion und Konsum von Wirtschaftsgütern beziehen (eine hoch entwickelte, florierende, expandierende Wirtschaft; die kapitalistische, sozialistische Wirtschaft; die mittelständische Wirtschaft; die Wirtschaft eines Landes; die Wirtschaft liegt danieder; die Wirtschaft ankurbeln, anheizen, modernisieren; in der freien (auf freiem Wettbewerb und privater Aktivität beruhenden) Wirtschaft tätig sein;*

2) скор. від *Gastwirtschaft* (*in einer Wirtschaft einkehren*);

3) скор. від *Landwirtschaft* (*eine kleine Wirtschaft haben*)

4) *Haushalt, Hauswirtschaft (eine eigene Wirtschaft gründen; jemandem die Wirtschaft führen);*

a) a. das Wirtschaften (extensive, intensive Wirtschaft);

b) b. unordentliche Art, Arbeitsweise (*was ist denn das für eine Wirtschaft! es wird Zeit, dass diese Wirtschaft aufhört; Wendungen, Redensarten, Sprichwörter; reine Wirtschaft machen*);

c) c. Umstände wegen einer Person, Sache (*mach nicht so viel Wirtschaft!*)

5) Wirtschaft und Gäste (*[hallo] Wirtschaft!*)

В економічному словнику Дудена [2] до слова «Wirtschaft» можна підібрати ряд синонімів, які можна розділити на 2 групи:

1) характеризують економічну систему на макрорівні: *Betriebe, Geschäftsbereich, Gewerbe, Handel, Industrie, New Economy, Ökonomie, Old Economy, Unternehmen, Unternehmenshaft*;

2) характеризують економічну систему на мікрорівні: *Ausschank, Bar, Gasthaus, Gasthof, Gaststätte, Lokal, Restaurant, Schankbetrieb, Schankraum, Schankstube, Schenke, Schenkstube, Wirtshaus; (österreichisch) Beisl, Schank; (umgangssprachlich) Kneipe, Pinte, Schuppen; (schweizerisch umgangssprachlich) Beizli, Spunten; (bairisch, österreichisch und schweizerisch umgangssprachlich)*.

Виходячи з принципу первинності сфери функціонування терміна, можна зробити висновок, що спочатку економічні терміни використовуються в економічній літературі, де вони конкретизуються і отримують дефініцію. Економічні словники тим самим представляють вторинну сферу фіксації терміна.

Висновки. Висловлюючи спеціальне поняття, термін «економіка» стає носієм і зберігачем фрагмента інформації, яка має свою цінність в особливій понятійній системі, і в цьому сенсі термін являє собою особливу когнітивно-концептуальну структуру, в якій акумулюється виражене в конкретній мовній формі професійно-наукове знання, накопичене людством за весь період його існування. Особливу роль в розумінні економічного тексту відіграє концептуальний аналіз дефініцій основних термінів економічної сфери діяльності, оскільки саме він дозволяє виявити, якими концептами вона оперує, і на якому рівні абстракції ці концепти можуть бути представлені в даній науці.

Література:

1. Bausch K.-H. Fachsprachen. Terminologie, Struktur, Normung / K.-H. Bausch. – Berlin: Beuth, 1976. – 68 S.
2. Duden, Wirtschaft von A bis Z: Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 5. Aufl. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2013. – 1087 S.
3. Mayr M. Allgemeine Bestimmungen des Unternehmensrechts: Österreich und Ägypten. Ein begriffsorientierter, terminologischer Vergleich für die Sprachen Deutsch und Arabischen / M. Mayr. – Berlin: AV Akademikerverlag, 2012. – 244 S.
4. Schroeder G. Lexikon der Tourismuswirtschaft / G. Schroeder. – Hamburg: Tour Con Hannelore Niedecken Verlag, 2002. – 384 S.
5. Siebenschein H. Abhandlungen zur Wirtschaftslinguistik / H. Siebenschein. – Prag, 1936. – 254 S.

6. Богуславский С.С. Футбольная терминология в немецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.С. Богуславский. – 2010. – 20 с.
7. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е.С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2004. – № 1. – С. 6–18.
8. Лейчик В.М. Проблемы отечественного терминоведения в конце XX века / В.М. Лейчик // Вопросы филологии. – 2000. – № 2. – С.20–30.
9. Пименова М.В. Душа и дух: особенности концептуализации / М.В. Пименова. – Кемерово, 2004. – 385 с.
10. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
11. Селиванова Е.А. Исследовательские возможности ментально-синонимического комплекса / Е.А. Селиванова // Вісн. Харків. нац. ун-ту. – 2004. – № 635. – С. 160–163.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Соссюр, Ф. де. Курс общей лингвистики // Введение в языкознание: Хрестоматия: [учеб. пособ.] / [сост. А.В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова]. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 5–54.

Шерстюк О. И. Семантико-концептуальный параметр экономической терминосистемы немецкого языка

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению семантико-концептуального параметра экономической терминосистемы и концепта «экономика» на базе лексической подсистемы экономической терминологии в немецком языке. Экономический термин определяется как лексическая единица в особой функции языка для специальных целей, обозначающая конкретное или абстрактное понятие экономики, обладающая дефиницией и являющаяся результатом когниции данной сферы знания, ее категоризации и концептуализации.

Ключевые слова: термин, концепт, экономическая терминосистема, номен, дефиниция, язык для специальных целей.

Sherstyuk O. Semantic and conceptual parameter of the German language economic terminological system

Summary. The article has been devoted to the consideration of the semantic and conceptual parameter of the economic terminological system and the “economics”; concept on the basis of the lexical subsystem of the economic terminology in German. The economic term is defined as a lexical unit in a special function of the language for special purposes denoting a concrete or abstract concept of economics, having a definition and being a result of cognition of this sphere of knowledge, its categorization and conceptualization.

Key words: term, concept, economic terminology, nomenclature, definition, language for special purposes.